

OILADA FARZANDLAR TARBIYASIGA OILAVIY MUHIT TA'SIRINING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Sanoqulova Mehrangiz Sanat qizi

Pedagogika fakulteti pedagogika yo'nalishi

2-kurs magistri, Alfraganus University

Umarov Bahridin Mengboyvich

Pedagogika fakulteti, pedagogika yo'nalishi

2-kurs magistri, Alfraganus University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19470730>

ARTICLE INFO

Received: 4th April 2026

Accepted: 5th April 2026

Published: 8th April 2026

KEYWORDS

oilaviy muhit, tarbiya, psixologik ta'sir, pedagogik yondashuv, ota-ona, farzand, shaxs rivoji, ijtimoiylashuv

ABSTRACT

Mazkur maqolada oilaviy muhitning farzand tarbiyasiga ko'rsatadigan pedagogik va psixologik ta'siri tahlil qilinadi. Oiladagi ijtimoiy-psixologik iqlim, ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabatlar, tarbiya usullari hamda ularning shaxs kamolotiga ta'siri ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, sog'lom oilaviy muhitni shakllantirishning samarali yo'llari ko'rib chiqiladi.

Kirish. Jamiyat taraqqiyotida shaxs kamoloti muhim o'rin egallaydi. Shaxsning shakllanish jarayoni esa eng avvalo oilada boshlanadi. Oila insonning birinchi ijtimoiy muhiti sifatida uning dunyoqarashi, qadriyatlari va xulq-atvorining shakllanishida asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Bola dastlabki hayotiy tajribalarni aynan oilada egallaydi va shu asosda jamiyatga moslashadi. Shu sababli oilaviy muhitning sifati va mazmuni farzand tarbiyasida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy jamiyatda yuz berayotgan ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy o'zgarishlar oilaning tarbiyaviy funksiyasiga yangi talablarni qo'yimoqda. Axborot texnologiyalarining keng rivojlanishi, globallashtirish jarayonlari va turmush tarzining o'zgarishi natijasida ota-onalarning pedagogik va psixologik savodxonligi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Oiladagi sog'lom yoki nosog'lom muhit bola shaxsining rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatadi va uning kelajakdagi hayotiy faoliyatini belgilaydi [1:b,12].

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi oilaviy muhitning pedagogik va psixologik xususiyatlarini ochib berish hamda uning farzand tarbiyasiga ta'sirini ilmiy jihatdan asoslashdan iboratdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Oilaviy tarbiya masalasi pedagogika va psixologiya fanlarining muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ko'plab olimlar oilaning bola shaxsini shakllantirishdagi o'rnini chuqur o'rganganlar. Ilmiy adabiyotlarda oilaviy muhitning bola rivojiga ta'siri turli jihatlar orqali tahlil qilinadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, oiladagi emotsional yaqinlik, ota-onaning bolaga bo'lgan munosabati, tarbiya usullari va kommunikativ madaniyat farzand tarbiyasida muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, oiladagi ijobiy muhit bolada o'ziga ishonch, ijtimoiy faollik va mustaqil fikrlash kabi sifatlarning shakllanishiga xizmat qiladi [2:b,45].

Psixologik tadqiqotlarda ota-ona va bola o'rtasidagi munosabatlar alohida e'tiborga olinadi. Mehr-muhabbat, qo'llab-quvvatlash va tushunish asosida qurilgan munosabatlar bolaning

ruhiy barqarorligini ta'minlaydi. Aksincha, sovuqqonlik, e'tiborsizlik yoki ortiqcha qat'iylik bola psixikasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin [3:b,27].

Shuningdek, zamonaviy ilmiy manbalarda oilaviy muhitning bola ijtimoiylashuvidagi o'rni ham keng yoritilgan. Bola dastlab oilada jamiyat me'yorlarini o'rganadi va keyinchalik bu bilimlarni boshqa ijtimoiy muhitlarda qo'llaydi. Shu jihatdan oila shaxs rivojining asosiy instituti sifatida qaraladi [4:b,63].

Muhokama. Oilaviy muhitning pedagogik va psixologik xususiyatlari murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u bir qator omillar orqali namoyon bo'ladi. Avvalo, oiladagi psixologik iqlim bolaning ruhiy holatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ijobiy psixologik iqlim mavjud bo'lgan oilalarda o'zaro hurmat, mehr-muhabbat va qo'llab-quvvatlash ustuvor bo'ladi. Bunday muhitda bola o'z fikrini erkin ifoda eta oladi, mustaqil qaror qabul qilishni o'rganadi va o'ziga bo'lgan ishonchni shakllantiradi [5:b,19].

Oiladagi tarbiya uslublari ham farzand shaxsining rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Demokratik yondashuv asosida olib borilgan tarbiya bolada mas'uliyat, mustaqillik va ijtimoiy faollikni rivojlantiradi. Aksincha, avtoritar uslubda tarbiyalangan bolalarda qo'rquv, ishonchsizlik va passivlik kuzatilishi mumkin. Liberal yondashuv esa nazoratning yetishmasligi tufayli tartibsizlik va mas'uliyatsizlikka olib kelishi ehtimoli mavjud [6:b,88].

Ota-ona va bola o'rtasidagi munosabatlar sifati ham muhim omillardan biridir. O'zaro ishonch va samimiy muloqot mavjud bo'lgan oilalarda bolalar ijtimoiy jihatdan faol, ruhiy jihatdan barqaror va hayotiy qiyinchiliklarga bardoshli bo'lib voyaga yetadi. Salbiy munosabatlar esa bola psixikasida turli muammolarni keltirib chiqaradi, jumladan, agressiya, qo'rquv va ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar yuzaga keladi [7:b,54].

Bundan tashqari, oilaviy muhitga tashqi ijtimoiy omillar ham ta'sir ko'rsatadi. Ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar, madaniy qadriyatlar va jamiyatdagi o'zgarishlar oilaning tarbiyaviy imkoniyatlarini belgilaydi. Moddiy yetishmovchilik yoki ijtimoiy muammolar oiladagi psixologik iqlimga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, bu esa o'z navbatida bola tarbiyasiga ham ta'sir etadi [8:b,101].

Natijalar. Olib borilgan nazariy tahlillar va ilmiy yondashuvlar asosida oilaviy muhitning farzand tarbiyasiga ko'rsatadigan ta'siri ko'p qirrali va tizimli xarakterga ega ekanligi aniqlandi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, oiladagi ijtimoiy-psixologik iqlim bolaning nafaqat xulq-atvoriga, balki uning ichki ruhiy dunyosi, qadriyatlar va hayotiy pozitsiyasining shakllanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Aniqlanishicha, ijobiy oilaviy muhitda voyaga yetgan bolalarda o'ziga nisbatan ishonch, mustaqil fikrlash, tashabbuskorlik va ijtimoiy faollik kabi sifatlar barqaror rivojlanadi. Bunday muhitda ota-onaning mehr-muhabbati, doimiy e'tibori va qo'llab-quvvatlashi bolaning psixologik himoyalanganlik hissini kuchaytiradi. Natijada bola o'z imkoniyatlarini erkin namoyon eta oladi hamda turli ijtimoiy vaziyatlarga moslashishda qiyinchiliklarga duch kelmaydi.

Shu bilan birga, tadqiqot davomida oiladagi tarbiya uslublarning bola shaxsiga ta'siri ham chuqur o'rganildi. Demokratik yondashuv ustuvor bo'lgan oilalarda bolalarda mas'uliyat hissi, qaror qabul qilish qobiliyati va ijtimoiy kompetensiyalar yuqori darajada shakllanishi kuzatildi. Aksincha, avtoritar muhitda tarbiyalangan bolalarda ko'proq bo'ysunuvchanlik, ichki qo'rquv va tashabbusizlik namoyon bo'lishi aniqlandi. Liberal muhit esa ayrim hollarda bolada tartib-intizomning sustlashuvi va ijtimoiy me'yorlarga nisbatan befarqlikni yuzaga keltirishi mumkinligi bilan xarakterlanadi [6:b,88].

Natijalar shuni ham ko'rsatdiki, ota-ona va bola o'rtasidagi emotsional yaqinlik darajasi bolaning ruhiy barqarorligida muhim omil hisoblanadi. Ota-onasi bilan ochiq va samimiy muloqotga ega bo'lgan bolalar stress holatlariga nisbatan chidamliroq bo'lib, muammolarni konstruktiv tarzda hal etishga moyil bo'ladi. Bunday bolalarda agressiv xulq-atvor kamroq uchraydi va ular ijtimoiy munosabatlarda muvaffaqiyatliroq ishtirok etadi [7:b,54].

Bundan tashqari, oilaviy muhitning barqarorligi va uyg'unligi bolaning ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatishi aniqlangan. Ijobiy muhitda tarbiyalangan bolalar o'qishga nisbatan yuqori motivatsiyaga ega bo'lib, bilim olishga intilishlari kuchli bo'ladi. Aksincha, oiladagi nizolar, beqarorlik yoki e'tiborsizlik bolada diqqatning pasayishi, o'qishga qiziqmaslik va psixologik zo'riqish holatlarini keltirib chiqarishi mumkin [9:b,73].

Tadqiqot natijalari yana bir muhim jihatni ochib berdi, ya'ni oilaning ijtimoiy-iqtisodiy sharoiti ham tarbiya sifatiga bilvosita ta'sir ko'rsatadi. Moddiy ta'minlanganlik darajasi yuqori bo'lgan oilalarda tarbiya uchun keng imkoniyatlar mavjud bo'lsa-da, bu har doim ham ijobiy natija bermasligi mumkin. Asosiy omil sifatida baribir oiladagi ma'naviy muhit, ota-onaning munosabati va tarbiya uslubi hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi tasdiqlandi [8:b,101].

Umuman olganda, olingan natijalar oilaviy muhitning farzand tarbiyasidagi o'rni beqiyos ekanligini yana bir bor isbotlaydi. Sog'lom, barqaror va mehrga asoslangan oilaviy muhit shaxsning har tomonlama barkamol bo'lib shakllanishining asosiy sharti sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, oilaviy muhit farzand tarbiyasida hal qiluvchi omil hisoblanadi. Oila nafaqat biologik, balki pedagogik va psixologik muhit sifatida ham shaxs shakllanishining asosiy manbai hisoblanadi. Sog'lom oilaviy muhitni shakllantirish ota-onalardan yuqori darajadagi mas'uliyat, pedagogik bilim va psixologik madaniyatni talab etadi.

Farzand tarbiyasida muvaffaqiyatga erishish uchun oilada ijobiy psixologik iqlim yaratish, bolaga individual yondashuvni ta'minlash va samarali muloqotni yo'lga qo'yish zarur. Kelajak avlodni barkamol etib tarbiyalashda oilaning o'rni beqiyos bo'lib, ushbu yo'nalishda ilmiy tadqiqotlarni davom ettirish muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent, 2008.
2. Xasanboeva O. Pedagogika nazariyasi. Toshkent, 2019.
3. G'oziyev E. Umumiy psixologiya. Toshkent, 2018.
4. Davletshin M. Oila psixologiyasi. Toshkent, 2017.
5. Yo'ldoshev J. Tarbiya nazariyasi. Toshkent, 2020.
6. Abdurahmonov Q. Pedagogik mahorat asoslari. Toshkent, 2021.
7. Nishonova Z. Bolalar psixologiyasi. Toshkent, 2016.
8. Tojiboyeva D. Ijtimoiy pedagogika. Toshkent, 2019.
9. Raximov B. Ta'lim psixologiyasi. Toshkent, 2022.